

A 10.01.02
Ա-19

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏ ՈՒԹՅԱՆ ԺՊՈՎԱԴԱՅԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱՐԱՐ ՈՒԹՅԱՆ Խ. ԱԲՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ
ԿԱՐԽԻՐ ԴՐՈՇԻ ՇՔԱՆՇԱՆԱԿԻՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆ-
ԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Ձեռագրի իրավունքով

ԱՊԱՐԳԱՆ ԱՆԱՀԻՏ ՀՐԱՆՏԻ

ԵԴԻՇԵ ՁԱՐԵՆՅԸ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ
/ 1927 - 1937 թթ. /

ՄԱՍՆԱԳԻՏ ՈՒԹՅՈՒՆԸ. 10.01.02
ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԲԱԶՄԱԶԳ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹ.
/ ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ /

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԹԵԿՆԱԵՄԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՀԱՅՑՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՆԵՐԱ-
ՑԱՅՎԱԵ ԴԻՄԵՏՐԱՑԻԱԳԻ
Ա Վ Տ Ո Ռ Ե Ֆ Ե Ր Ա Տ

Ե Ր Ե Վ Ա Ն - 1 9 9 0

գրականութեան զարգացման համար: Այս խնդիրներն թնկադարձեցին Նիշն և Չարնիցը իրան դիտվել է 30-ական թթ. գրական շարժման համապատկերում, ապա ներկայացվել է անդամների գրական ժողովում: Նոր գրականության զարգացման խնդիրներն ընթացքը, վերաբերումները գրականության ազգային բովանդակության ու ձևի խնդիրներին, ուրեմն և օրինաչափորեն անդամները է կատարված, էսլիքական լուսաբաց, ժողովածուներ, սխեմատիզմի դեմ պայքարին, իբրև գրական իրող ըմբռնումների տեսական հիմնարկում:

Գրականության հարցերի արժանապատիվ անհրաժեշտ բնույթը է իրան գրականության իրող հետոսի որոնումներն ու հաստատման պատմության լուսաբանումը: Ելնելով Նիշն և Չարնիցի ստեղծագործության առանձնահատկություններին՝ քննարկված են իրան կարևոր այլ հարցեր:

Տեսական և մեթոդական հիմքեր. Դիսկուսիոն իրան ընդլայնված, համակարգված և շարադրված է ժամանակակից գրականագիտության և քննադատության հիմնական սկզբունքներին ու պահանջներին համապատասխան: Աշխատանքի համար հիմնարար նշանակություն ունենցել արդի գրականագիտության և գեղագիտության դրույթներն արվեստի և իրականության փոխհարաբերության, հեղինակի աշխատանքի վաճառքի, արվեստի հասարակական և հոգեբանական ֆունկցիաների, արվեստի և գրականության կուսակցականության մասին:

Դիսկուսիոն թեմայի մշակվածությունը և ցեղական շարժումը. Նիշն և Չարնիցի գրական ժողովում իրան իրան 20-30 - ական թթ. քննադատության վերաբերումները գերազանցապես սխեմատիկ էր և սուբյեկտիվ: Թեև պետք է նշել Նիկոլ Աղբալյանի, Սիմոն Զակոբյանի, Հարություն Սուրենյանի, Պողոս Մակինյանի, Հակոբ Օշականի հոգեմեծությունն ու ուսումնասիրությունները, ուր այդ ժողովում ընդգրկված գրականագիտության հետաքրքիր արժեքները կար: Հետո եկան տական լուսնային տարիներ: Չարնիցագիտության ասպարեզում իրող ժամանակաշրջանի սկսված 50 - ական թթ., երբ բարձրագույն վերստին բաղադրված լուսնային տաքացվ: Այդ տարիներին, սակայն, իրող խոսք համարյա չսկսված, բարձր հասարակությունը դեռ պատրաստ չէր իր գոյության մշակողականությունների բացահայտմանն ու ընդունմանը, ուրեմն և Չարնիցյան բուն բնագծի ընթացքում: Այլ էր պատկերը 60 - ական թթ. և հատկապես 70 - ականի սկզբին: Քննադատների խոր սերունդը փորձեց իրողի արժեքները գրականության պատմության ընթացքը, ինչի անհրաժեշտ էր առանց Նիշն և Չարնիցի ստեղծագործության անդամներին: Հրապարակվել է Ս. Աղբալյանի, Ս. Գյուլիշանյանի, Զ. Թամրազյանի, Ա. Ջաբրայիլի, Է. Ջրբաբյանի, Ս. Պարտիզանյանի, Ս. Արզումանյանի և այլոց ուսումնասիրությունները, որոնք հակառակ խոսքի հետադարձության էմպիրիկ նկարագրականությանը՝ երևան էին զալիս երկրի հասարակական-քաղաքական անցյալը վերադարձնելու և հարավորին չափ մշակողականության վերահանող խոսքում:

80- ականի քննադատության ժամանակ, փառք ու գտավ, իր Չարնիցին. Գ. Անանյանի, Վ. Գաբրիելյանի, Հ. Էդրյանի, հատկապես Դ. Գալստյանի աշխատություններում երևան եկան հետաքրքիր ու ինքնատիպ դիտումներ ու մեկնաբանություններ:

90 - ականի քննադատության ժամանակ, օգտվելով վերականգնման, հասարակության դեմոկրատացման 1985 թ. խնդիրներին հարմար չափի պլանումի որոշումներին ընձեռած հնարավորություններին, որոշակի ուղիներ են բացվում՝ թոփախելու կաշկանդումները, սխեմաների, կաղապարների մեղքը ներգործություններից ազատված՝ ստեղծելու նոր խնդիրներին համապատասխանող, նոր ոգով ու նոր շափանչներով առաջնորդվող տեսություն: Այսպիսով, անկաշկանդ հնարավորություններ են ստեղծվում վերստին արժեքավորելու և ընթերցելու Նիշն և Չարնիցի բազմաթիվ ժողովումները: Դիսկուսիոն խորանք են քննարկված 1927-1937 թթ. բանաստեղծի գրագրության գրական - տեսական հայացքները, ներառյալ, էսլիքական լուսաբաց, ու, Գիորգ Մանասյանի, ժողովածուները, այդ տարիներին անտիպ մնացած ու հրապարակված բանաստեղծություններն ու պոեմները, հոգեմեծները, որոնք որոշակիորեն ի հայտ են բերում բանաստեղծի գրականագիտական համոզմունքներն ու դիրքորոշման բանաշրջանը: Ստեղծագործական առնչվածությունների թնկադարձեց են նաև նախորդ շրջանների որոշ գործեր, որոնք սերտորեն շաղկապված են կամ սկիզբն են հետագայում զարգացման նոր որակ ստացած թեմաների ու զարգացողների: Առաջին անգամ ժամանակակիցների ստեղծագործությունների համարական վերլուծությունը, հուշագրական ու արվեստի նյութերի գույնգործումը դիսկուսիոն խորանք փորձ է արվում հնարավոր լուսնային տաքացվում ու անկողնակալությունը կազմել պատմաշրջանի գրական պատկերը, առանձնացնելու ու ընթերցելու գրականության, քննադատության զարգացման ուղղություններն ու ուղղվածությունը Նիշն և Չարնիցի կյանքի վերջին տասն տարիներին:

Դիսկուսիոն ցեղական նշանակությունը. Նիշն և Չարնիցի գրական հայացքների խոր ու համակողմանի քննությունը հնարավորություն է տալիս հաղթահարել հին, իրենց սպառած պատկերացումներն այդ ժողովումների գիտական արժեքի մասին: Աշխատանքը կարող է օգտագործվել դասագրքերի ու ձեռնարկների կազմման ժամանակ: Այն օգտակար կարող է լինել հայ գրականության, ինչպես նաև Նիշն և Չարնիցի ստեղծագործությունները լուսաբանող հատուկ դասընթացի դասավանդման ժամանակ:

Աշխատանքի փոքրամասնությունը. Դիսկուսիոն աշխատանքը քննարկված է երևանի Աշխատանքային կարմիր դրոշմի շրջանակների հայկական պետական մանկավարժական ինստիտուտի հայ գրականության և նոր դասավանդման մեթոդական խմբի անունով: Հիմնական դրույթները շարադրված են մամուլում հրապարակված երեք հոդվածներում:

Աշխատանքի կառուցվածքը և ծավալը. Դիսերտացիան կազմված է ներառելով յոթ հոդ, ինչպես նաև օգտագործված գրականության և պարբերական մամուլի գանկը:

Ներածությունում ընդհանուր գծերով ներկայացված են թեմայի ուսումնասիրման պատմությունը, խնդիրներն ու նպատակները: Հիմնավորված են աշխատանքի կառուցվածքը, ինչպես նաև համակարգման ու շարադրման սկզբունքները:

Առաջին գլուխը, ընդհանուր 2-րդ ենթագլուխը 1930 - ական թթ. - 90-ական շաբաթում, 1920 - 1930 - ական թթ. հայ խորհրդային գրականության կազմավորման և զարգացման ուղիների մշտական տարիներն էին: Ին պատմության ամենադժվար ուղիներից՝ շուրջ քսանհինգամյա պարբերական կոտորածներից ու 1915 թ. ցեղասպանությունից հետո ուշքի եկող ժողովրդի առաջ վիթխարի դժվարություններ էին ծառացած՝ անորոշ քաղաքական վիճակ, կազմալուծված տնտեսություն, զաղթականներ, որքեռ... Այս պայմաններում մայրաքաղաք հռչակված Երևանում աստիճանաբար հավաքվում էին աշխարհով մեկ ցրված մտավորականները, հունի մեջ էր մտնում մշակութային կյանքը, ստեղծվում էին գրական, երաժշտական, նկարչական և այլ ընկերություններ ու խմբակներ, հիմնվում էին նոր պարբերականներ: Ինչպես հայտնի է, 1920 - ական թթ. սկզբներից Հայաստանում գործում էին Հայ գրական ընկերությունը, ,Երեքը,, ,Հայաստանի պրոլետարական գրողների ասոցիացիան,, ,Ստանդարտը,, , ,Նոյեմբերը,, , Հայ գեղարվեստական գրականության աշխատակիցների միությունը: Երևանում սկսել էին լույս ընծայվել ,Մուրճը,, , ,Նորը,, , ,Նոր ուղի,, , ,Գրական դիրքերում,, , ,Գրական թերթը,, , ,Խորհրդային գրականությունը,, , ,Վերելքը,, , ,Նոր ակուս,, , ,Երիտասարդ գրողը,, և այլն: Այս ամբողջ անցուղարձում իր անփոխարինելի դերն ունեն Նոյեմբերը: Հայ խորհրդային գրականության ձևավորման սկզբին կարևոր նշանակություն ունեցավ նրա նախածեռնությունը և Ազատ Վշտունու ու Գևորգ Աբովի ընկերակցությամբ հրապարակված ,Երեքը,, ղեկավարացիան, որն, ինչ խոսք, ավելի նշանակալից էր իբրև քաղաքական, քան գրական ակցիա: Այնուհետև հաջորդեցին ,Երեքը,, ,Զեյնոբյանների, պառակտումը,, ,Ստանդարտը,, , Երեքը,, , Զեյնոբյանների, որ մի կողմից արդյունավորվում էր տեսական հոդվածներով՝ ,հինգ սլոխի լինի արդի հայ բանաստեղծությունը,, , ,Ապագասակարգային իտեռ-

1 Տես, Դ. Գասպարյան, Հայ խորհրդային գրականության պատմական զարգացման ուղին, Երևան, 1989, էջ 6-7:

լիզանտը,, և ղեկավարացիան,, , ,Արդի ուսական պոեզիան,, , ,Նուկու աշխարհի սահմանագծում,, , , ,Փոստուկիզմի շուրջը,, և այլն, մյուս կողմից գործնական կերպավորում էր ստանում՝ ,Պոեզիոգուհա,, , ,Կոմալմանախ,, , , ,Ամենապոեմ,, , ,Ռոմանս անսեր,, , ,Լենինյան բալլադներ, ռադիոպոեմներ, ,Երկիր Նաիրի,, , , ,Տաղարան,, , , ,Ասպետական,, և այլն:

Չարենցն ակնհայտորեն սխալվում էր, կարծելով, որ մատնչող դասակարգի ձեռքին աղվեստը ,գեներ,, է և նրա օգտակարությունը պետք է լինի որոշակի ու շոշափելի: Պատահական չէ, որ նա որքան էլ ջանաց արվեստի աստիճանի բարձրացնել ազիտական, չկարողացավ: Ազիտական պանծաման ձևերում ևս հաստատում է, որ այդ նպատակով գրված ստեղծագործությունը չի կարող լիարժեք, համաարդյալի արվեստի գործ լինել: Դասակարգային աղվեստը կոչված է լինելու որևէ կուսակցության զաղափարախոսությունը, նրա , , հանգամանակ , , քաղաքականությունը: Բայց իհնչ է նշանակում կուսակցություն: Մարդկանց որոշակի խմբի անջատումը մյուսներից, որևէ զաղափարի, նպատակի շուրջ համախմբումը, որն ինքնընդհանրապես պետք է տարբերվի կամ հակադրվի մյուսներից: Ահա դառնալով այդ որոշակի խմբի զաղափարախոսությունը, Չարենցի արտահայտությունը ,ազիտական-գեներ,, , արվեստի իր իսկ բնույթին հակասող ներդրվելով է ստանում, և որքան ցայտուն, պատկերավոր գործունե դեղիպուկ է այդ ,գեներ,, , ,այնքան թույլ ու սահմանափակ է նրա ուժը, որովհետև որքան ամբողջական է արտահայտում մարդկանց մի խմբի խոսքն ու խոհը, այնքան հեռանում է մյուսներից՝ մնացած մարդկանցից: Գրականության համաարդյալին արժեք ներկայացնող շերտը վեր է ամեն կուսակցականությունից, սակայն, ստեղծված լինելով միանգամայն անուսակցական, այն ընկալվում է իբրև կուսակցական: որովհետև կուսակցական է հասարակությունը: Երկար ժամանակ տեղի է ունեցել երկու տարբեր հակացությունների՝ հասարակության ու արվեստի հատկանիշների փոխադրում՝ հասարակության հատկանիշը վերագրվել է արվեստին: Այսպիսով, արվեստի ու արվեստի ներգործություն ուղղորդող հասարակության հատկանիշների փոխադրումն արվեստն օբյեկտիվ վերածել է սուբյեկտի՝ ստեղծելով արվեստի կուսակցականության պատկերացումը, որը հակասում է արվեստի, իբրև երևույթի, էությանը:

Անսագրական ու հուշագրական բազում վկայություններ հավաստում են Նոյեմբերի 2-րդ ենթագլուխի ստեղծագործական շրջադարձը սկսած 1925 թվականից: Հոգնած ղեկավարափաղապարակներից, սեփական դերի ու նշանակության մշտադիմ ըմբռնումով , , նա մնչվում էր շրջապատի գործունեությունից: Ստեղծված իրադրությունից լավագույն ելք էր ուղևորությունն արտասահման. 1924 թ. Նոյեմբերի 21-ին Ալեքսանդր Մյասնիկյանի աջակցությամբ:

յամբ Եղիշե Զարենցը մեկնում է Տրապիզոն - Կոստանդնուպոլիս - Աթենք - Հռոմ - Վենետիկ - Փարիզ - Բեռլին երթուղով: Եվրոպական արվեստը, մշակույթը, հատկապես Վերածննդի հայտնությունները, կենցաղը սթափեցնում են խնկարկած մաքոնների ու Աթինայի ավերիչ արշավանքը գովերգող մարտիկ - բանաստեղծին: Եվ ստացվում է առաջին հայացքից տարօրինակ մի պատկեր. , , էլեգիա, գրված Վենետիկում, , , ստեղծագործությամբ, , , Վիշկայի, , , խմբագրություն ուղղված նամակով, արտասահմանյան նոթագրությամբ Զարենցը հավաստում ու պնդում է՝ ինչ կցանկանար, որ լիներ, թեև իրականում չկար, բայց և այդ, և հատկապես հետագա երեք տարիներին գրված շատ բանաստեղծություններում ու պոեմներում հերքում է ինքն իրեն ու իր , , տեսական, , , գյուտերը: Ստեղծագործական հերքում է ինքն իրեն ու իր , , ընդհանրապես ընդդեմ է նրա ողջ ժառանգությանը՝ մշտապես տեսաբան ու բանաստեղծ Զարենցը հակամարտության մեջ են եղել: Առաջինն այդ նկատել է Պողոս Մակինցյանը¹: Այդ հակամարտությունը տևական էր ու հետևողական, և, անուշտ, ուներ օբյեկտիվ հիմք. այն չհաղթահարված արձագանքն էր ժամանակի հակասությունների: Նման պահեր իրենց ստեղծագործական կյանքում ունեցել են և Բորիս Պաստերնակը, և Օսիպ Մանդելշտամը, և հատկապես Սերգեյ Եսենինը: Շրջադարձն, այնուամենայնիվ, կայացել էր, Զարենցը դժվար, բայց հաստատուն վերադառնում էր դեպի իր , , Դանթեական առասպելը, , , , Կապուտաչյա հայրենիքը, , , , անուշ Հայաստանը, , : Այդպես բացվում էր նոր մի տեսողություն, որ պիտի արգասավորվեր , , Էլիքական լուսաբացով, , , այնուամենայնիվ, դարձյալ դոսևոբելով մտքի ու ապրումի տառապագին հակասականություն:

Պարզելու համար շրջադարձի պատճառները, հետքերի է անդրադառնալ Եղիշե Զարենցի և Վլադիմիր Մայակովսկու ստեղծագործական առնչություններին: Հետհեղափոխական պոեզիայում Մայակովսկին ցայտունորեն առանձնանում է, նա, Կոստանտին Ֆեդինի ընդդեմամբ , , թմբկա - ծնծող - հրապարակային, , , Ռուսաստանի ժայն էր, և թերևս միակը ողջ բանաստեղծներից, ով առանց երկմտության ընդունեց հեղափոխությունը, դարձավ նրա մունետիկն ու ազդարարը: Մայակովսկուց իր կրած ազդեցություն մասին Եղիշե Զարենցը գրում է. , , Նթե հարկ կա ասելու - ես կորուսեմ հայտարարել, որ շատ բան եմ սովորել Մայակովսկուց, որին պարծանքով կարող եմ համարել իմ ուսուցիչը,²: Այդ ազդեցությունն ուներ և ժևային, և բովանդակային դրսևորում: Սակայն անիմաստ է ազդե-

1 Պ. Մակինցյան, Դիմագծեր, Երևան, 1980, էջ 153-154:

2 Ե. Զարենց, Երկերի ժողովածու 6 հատորով, հ. 6, Երևան, 1967, էջ

ցության և նմանության խնդիր հաջեցնել տարածված էլիզանդիան, ինչ ժամանակին արվել է: Պատժառը երևույթների զնաթափան և առաջընթացն հայեցակետի նույնությունն է: Երկու բանաստեղծներն էլ բուռն, սուր ու անմիջական, առանց ետադարձ հայացքի արձագանքում էին իրենց ժամանակի անցուղարձին, ուրեմն և խնդիրների նույնությունը թանում էր դեպի նույնաման լուծումներ: Պատահական չէ, որ Եղիշե Զարենցի այն ստեղծագործությունները, ուր կա Վլադիմիր Մայակովսկու սովերը, հնուր են հայ իրականությանից: , , Էլիքական լուսաբաց, , , ժողովածուն լավագույնս վկայում է, թե որտեղից է Եղիշե Զարենցն անջատվել, առաջ զնացել Մայակովսկուց, այնուամենայնիվ, պահպանելով նրա նվաճամբ ակնածանքի ու սիրո զգացումը:

1922 թ. հիմնադրվեց հայ պոուլետարական գրողների ասոցիացիան: Զ. Սուրիաթյանն այդ մասին գրում է. , , Բանվորական և գյուղացիական գրողների առաջին անգամ Հայաստանում դուրս եկան 1922 թվականին պոուլետարական գրողի տակ, երբ նույն թվին կազմակերպվեց հայ պոուլետարական գրողների Ասոցիացիան: Դրանք անփոք սկսանակներ էին, որոնց գոչի արտադրանքը բաղադրական փաստ էր և շատ քիչ առնչություն ունեւ գոականության հետ,¹: Հետագայում էլ ստեղծագործական պլանում ասոցիացիայի անդամները ոչինչ չավելացրին, նրանց ստեղծագործությունները շարունակում էին մնալ , , աշակերտական, որ ուրիշ պայմաններում կարող էին չափվել / 2. Սուրիաթյան /, սակայն գոական անկառողությունը նրանք լրացնում էին ադմինիստրատիվ մանապարհով: Գուրգեն Մահարին վկայում է. , , Հայաստանի պոուլետարական գրողների Ասոցիացիան արդեն վերածվել էր արգելա - կի գեղեցիկ գոականության մանապարհին: Ծանր ժամանակներ էին հիթավի: Ասոցիացիան չէր մանաչում Եղիշե Զարենցին որպես պոուլետարական գրողի, իսկ Զարենցին սիրողները համարվում էին նրա էլիզանդները, այն էլ մանրուրծական, , : Հայ գրականության փոքրիկ ասպարեզում հակասություններն այնքան էին սրվել, որ շուտափույթ լուծում էին պահանջում: Լուծման յուրատեսակ տարբերակ էր , , Նոյեմբեր, , , նոր խմբակցության ստեղծումը, որի շուրջը համախմբվեց տղանդավոր գրողների մի խումբ, ում գրական վարը ու բարբի տնօրեն դարձած ասոցիացիան չէր կարող հանդուժել իր շարքերում: Իր արտասահմանյան շրջագայության ժամանակ ասոցիացիայից վերջնականապես հեռացած գրողների այդ խմբին օրինաչափորեն դեկավար է դառնում Եղիշե Զարենցը: Գրական երկու կազմակերպությունների գոծունեությունը համարելիս համակրանքները թեքվում են , , Նոյեմբեր, , , կողմը. Զարենցը և իր կուսակիցները կարողանում էին

1 , , Պոուլետար, , , 1927, նո. 19:

2 Հիշողություններ Ե. Զարենցի մասին, Երևան, 1961, էջ 169:

ստեղծել ինքնուրույն, տարիների փորձով յայնչ ղիմացող երկեր: , , նո-
յեմբերի, , գործունեությունը, ի տարբերություն ասոցիացիայի, առաջա-
դիմական էր նաև այնքանով, որ պոռնիկոգրականության հեղինակների ծնո-
բերումը պատկերացվում էր ոչ թե իշխանություն խելով, այլ ազատ
մրցմամբ, այդ հեղինակների համար պատմական իրավունք նվաճելով:
ի դեպ, անհատի պաշտամունքի զոհեր հիմնականում եղան , , նոյեմբերի, ,
անդամները, մի փաստ, որ դարձյալ հաստատում է նրանց գերազանցություն-
ը:

Թեև 1926 թ. դեկտեմբերի միավորիչ կոնֆերանսով Հայաստանի պոռնի-
տարական գրողների ասոցիացիան և , , նոյեմբերը, , դարձան Հայաստանի
պոռնիկոգրական գրողների միություն, բայց, ինչպես իրավագիտորեն հավաս-
տում է գրականագետ Սուրեն Աղաբաբյանը, միացումը սոսկ կազմակերպ-
ական գործում էր, և երկու խմբակցություններն էլ շարունակում էին միմ-
յանց դեմ պայքարը, յուրաքանչյուրը վարելով իր գիծը¹: Պայքարը շարու-
նակվեց և 1932 թ. Համա/բ/Պ Կենտկոմի զոհական - գեղարվեստական կազ-
մակերպությունների վերակազմման մասին հայտնի որոշումից հետո էլ:
Ավելին՝ եթե 1930 - ական թթ. սկզբին հակասությունները դոսևոգրում
էին զաղափարական հարցերում, ապա 30 - ականի կեսից այդ դոսևոգրում-
ները ստացան քաղաքական որակներ: Ինքնաքննադատություն, քննադատու-
թյուն հասկացությունները բովանդակաբարկվել էին՝ վերածվելով քաղաքական
բռնուցքի, որն ուներ միմիայն մերկացնելու, վերացնելու ֆունկցիա:
Այնուամենայնիվ, կյանքը շարունակվում էր, և ուրեմն շարունակվում
էր պայքարը, գովում էին տաղանդավոր ու անտաղանդ երկեր: Հեղափոխու-
թյունից անցել էր տառ տարի: Հանդարտվել էին դարասկզբի բուռն հուզում-
ները, որ ընդգրկել էին կյանքի բոլոր քննադատները: Անցել էր հեղա-
փոխական ռոմանտիզմի, համաշխարհային հեղափոխության հաղթանակի մաք-
սիմալիստական մշուշը, յուրաքանչյուրը պարզում էր իր գոյավիժակը:
Արդեն կար՝ քաղաքականների սպանության և ինքնասպանության փաստը.
1921 թ. - Նիկոլայ Գուլիլյով, 1925 թ. - Սերգեյ Եսենին: Թե ինչպի-
սին էր մշարիտ քաղաքականի վիճակը, կարելի է դիտարկել հենց Սեր-
գեյ Եսենինի օրինակով: Մանավանդ որ նրա մակտաղիքը տիպական էր:
, , Պանդոկային Ռուսիայի, , երգիչ հռչակված Եսենինը, չկարողանալով
հարմարվել հեղափոխության վերջնաճաղի, այդ նույն ալիքի վայր-
ընթացից խեղդվում էր: Վերջին տարիների համարյա բոլոր քաղաքական-
յուններում արտահայտվել է հոգու այդ ցավազին ծիլը: Հուսահատու-
թյան արմատները գրականության ընդհանուր մզնամի մեջ էին: Ինքը՝
Եսենինը, ստեղծագործական անախընթաց վերակը էր ապրում. 1924-1925

թթ. ևն գովել լավագույն քաղաքականություններ / բավական է նշել
միայն , , Պանդոկային մոտիվները, , /: Ստեղծագործական բեղունությու-
նը կենցկում էր ստեղծագործողի մզնամի: Մշտական անբավարարվածու-
թյունը, որ ծնվում էր շարունակ ոչ այն անելու գիտակցությու-
նից, ինչ ընդունված էր, ինչի պահանջը պետականորեն կար, բայց իրոք անարժեք
էր, և օրերի թոհուրեհից, երկաթից ու , , երկաթապատված, , մարդուց
կտրված պոեզիայի ստեղծումը, ինչ նրա մանապարհ էր, կոչումն ու ար-
յունը, կանգնեցնում էր փակուղու առաջ: Ավելացրած՝ տպագրական -
հրատարակչական բարդությունները, վերջապես անձնական ծանր ապրումնե-
րը: Եթե քաղաքականության շնչառությունը, ուժը դեռ հեղինակում էր
ստեղծագործելու, որ նման պայմաններում դժվար էր, ապա մարդկային
ուժերն անսպառ չէին: Սերգեյ Եսենինի մահը քաղաքականության գործ
մարդու պարտությունն էր քաղաքականության չկարողացող ընթերցողի ա-
ռաջ: Օրինաչափ էր, որ մահից հետո նրա ստեղծագործությունները պաշ-
տոնապես հռչակվեցին , , անկումային, , , խորթ, , մեր ժողովուրդին ու
պայքարին անհարկ, և այլն, և այլն...

Գրականության ընդհանուր մզնամի մասին մեծ խոսակցություն բաց-
վեց 1930 թվականի դիսկուսիայով, որի սղագրությունը տպագրվեց , , Գը-
րական դիրքերում, , 6-րդ համարում: Իր ներածականում Գուրգեն Վա-
նանդեցին պոեզիայի վիճակը բնորոշում էր որպես մզնամային. , , մզն-
ամ, , ասելով չենք ուզում ասած լինել, թե մեր պոեզիան անկման պոռ-
ցեսի մեջ է գտնվում: Ընդհակառակը, հիմնականում մեր պոեզիան առողջ
է, բայց այնուամենայնիվ նրա վերելքն այնպիսի դժվարությամբ է կատար-
վում, որ ներկայիս ստեղծվել է որոշ կոիդիս, ,¹: Վանանդեցու դուռը-
ները էին. տեղի են ունեցել մեծ լուսաներ, սոցիալիզմի շարժումն
այնքան արագ է, որ ստեղծվել է որոշակի դիստանցիա Եսենինի շարժիչ
ուժի և պոեզիայի շարժման արագության միջև, պոետները չեն ընդգրկում
ժամանակակից խնդիրներ, առաջացել է հակասություն նոր բովանդակու-
թյան և այդ բովանդակությու-
նի արտահայտող հին մեթոդների միջև, մտածո-
ղություն համակարգում իշխում են սուրբյեկտիվիստական մտացողությունը, հաղ-
թահարված չեն մեքենայի կուլտը, իշխող է սինեմատիզմը, ցածր է քաղա-
քական կուլտուրան: Այսպիսով, մզնամը պատճառաբանվում էր ոչ թե
գարգազման մանապարհ չունենալով, այլ պոեզիայի նոր որակի ձգտմամբ:

Գիսկուսիայի ժամանակ ելույթներ ունեցան Նաիրի Զաթյանը, Դերենիկ
Դեմիրժյանը, Խնկո Ապերը, Սուրեն Վահուկին, Սողոմոն Տադևոսյան, Վա-
հան Գրիգորյանը, Վահրամ Ալազանը, նամակ - ելույթներով հանդես եկան
Վաղարշակ Նորենցն ու Գուրգեն Մահարին: մզնամի հաղթահարման ուղի-

1 Ս. Աղաբաբյան, Ե. Զարեհ, Գ. 2, Երևան, 1977, էջ 55:

1 , , Գրական դիրքերում, , , 1930, նո. 6, էջ 31:

ների որոշման ժամանակ նախ ժխտվում էր մզնաժամն ինքը / Խնկո Ասկր /, ապա առաջադրվում էր անցյալի ավանդների օգտագործումը, սակայն այստեղ էլ սխալներ էին գործվում՝ ժխտվում էր արևմտահայ գրողների ժառանգությունը / Սուրեն Վահուկ, Նաիրի Զարյան /: Վերջում տրվում էր ամփոփում, որով խմբագրությունն իրեն ապահովագրում էր, նշելով, որ համաձայն չէ մի շարք դրույթների հետ: Այնուամենայնիվ, դիսկուսիան արտահայտեց բանաստեղծների մտահոգությունը պոեզիայի վիճակի համար, բարձրաձայն խոսվեց սխալների մասին, ինչպես նաև հռչակվեց, շարունակելով մեծ նոր պոեզիայի փաստական առաջնորդն է, / Վաղարշակ Նորեն /: Սակայն շուտով, քաղաքական հանգամանքների բերմամբ, ոչ միայն գրականության մզնաժամի հաղթահարումը, այլև գրականությունը կոորդինացվեց կենսական նշանակությունը: Իսկ 1930 - ականի սկզբին արվեստագետների մեծամասնությունը ոչ միայն տուրք էր տալիս քաղաքականապես արդեն հասուն, բայց մտավորապես դեռ հետամնաց մասսաների տարերային ուժին, այլև կղզիացրել էր այն սակավաթիվ անհատներին, ովքեր մզնաժամի հաղթահարման ժամապահի էին:

Երկրորդ ցուցիչը - հայերականությունը - ժամանակները գրականության օրենսդրություն: Ներկայացվում է եղիշ Զարենգի գրական նոր մանիֆեստի¹, , էպիքական լուսաբաց, ժողովածուի դերն ու նշանակությունը, ենթատեքստում ունենալով այն բարեշրջումները, որ կատարվել էին հեղինակի հետ, և այն նորությունը, որ բերում էր ժողովածուն գրականության հարցերի մեկնության առնչությամբ:

Առաջին ցուցիչը - հայերականությունը - ժողովածուի և քննադատությունը, , ընդհանուր գծերով պատկերացում է տալիս 1930 թ. /կրթ լույս տեսավ գիրքը/ և հետագա տարիների / երբ գրվում էին գրախոսություններ / քննադատության վիճակի, ուղղվածության, նպատակի մասին, որ որոշակի արտահայտվում էր Զարենգի նոր գրքի նկատմամբ դիրքորոշման մեջ: Ըստ այդ պատկերի պարզվում է, որ շատերը չկարողացան ըստ արժանիության արժեքավորել ժողովածուն. , էսքստ, Պողոս Մակինցյան, օրինակ, Զարենգին մեղադրում էր ինդիվիդուալիզմի մեջ, չէր ընդունում նորարարությունը¹, Նաիրի Զարյանը դրսևոթելով մակեդոն-սային, սխալ մոտեցում² գտնում էր, որ Զարենգը նահանջ է ապրում, ինդիվիդուալիստական դիրքերից արհամարհում է պոուլետոգրականության կադրերին, սխալ է լուծում կլասիկներին օգտագործելու հարցը, չի առատ-հայտում մասսաների խոհերն ու տրամադրությունները²: Այն, որ անց-

1 Պ. Մակինցյան, Դիմագծեր, էջ 184:

2 , Գրական թերթ, , 1932, նո 2:

յալի քաղաքական համակարգի ժխտումը մեխանիկորեն տարածվում էր կյանքի բոլոր բնագավառներում, և քննադատական միտքը դեռ չուներ հստակ դիրքորոշում անցյալի մշակութային արժեքների նկատմամբ, պարզվեց Զարենգյուն Մկրտչյանի հոգևածիգ¹: Նա ժողովածուն զննադատում էր իրեն , անհաստատելիության ողորմելի մակարդակով, , գրված իդեական նահանջ, ուր դոսուդվել է ծայրահեղ ինդիվիդուալիզմ, իրականություններից ներփակվելու ինտելիգենտական վախկոտություն: Համեմատաբար միշտ էր զննադատում նոր գիրքը Վահագմ Թերզիբաշյանը, գտնելով, որ Եղիշ Զարենգի , նոր կուրսը չափազանց նշանակալից երևույթ է և ստեղծագործական խոշոր նվաճում, ,²:

Երկրորդ ցուցիչը - հայերականությունը - ժողովածուի և քննադատությունը, , ներկայացնում է անցյալի գրական ժառանգության հարցում Զարենգի դիրքորոշումը: Անցյալի գրական ժառանգության հարցում կողմնորոշվելու, այդ գրականության ժամանակակից հնչուկությունը որոշարկելու համար Զարենգը, որ հիանալի գիտեր և հայ, և ռուս հեղինակներին, ընտրում է հիմնականում երևույթներ՝ հայ Վահան Տերյանին և ռուս Ալեքսանդր Պուշկինին: Վահան Տերյանը նրա ամբիջական նախորդն էր՝ դարասկզբին ասպարեզ մտած նորարար մի բանաստեղծ, որ եվրոպական մակարդակի բարձրացրեց հայ բանաստեղծությունը՝ ստեղծելով քաղաքացի մտավորական հայի կերպարը: Պուլետուկական ժխտումների շրջանում Տերյանին , հերքած, , Զարենգն օրինաչափորեն պիտի վերադառնար , ախալ-բալբալի Վահանին, , ով իր հոգեկիցն ու արյունակիցն էր պոեզիայում: Որոշումները սկսելով Տերյանից, տրամաբանորեն պիտի գնար դեպի ռուս հանձարը, ում ստեղծագործական ժառանգությունը բուռն քննարկման առարկա էր դարձել այդ տարիների ռուս գրական միջավայրում: Իրոք, նոր մարդու գեղագիտական իդեալի որոնումը տանում էր դեպի անցյալի վերաիմաստավորում. ահ ինչու , գեներալ կլասիկները, , որ պատմության նավից այնպես անփույթ ու հապտապ դուրս էին նետվել, վերահաստատում էին իրենց իրավունքները: Ռուս բանաստեղծների , պուշկինախառն, դիտելով իրեն քնական ու օրինաչափ, նույն վերաբերմունքը պիտի ունենալ և Զարենգի , պուշկինախառն, , նկատմամբ: Սուրեն Աղաբաբյանը գրում է. , էպիքականի օրերին Զարենգը հասել էր պուշկինյան ժառանգության, իբրև ժամանակակից արվեստի ամուր հենարանի, պուշկինյան գեղարվեստական սկզբունքների՝ համադրական բանաստեղծության, մեծ նշանակության ըմբռնմանը: Պուշկինն էր Զարենգին մղում դեպի էպիքական արվեստի փերը, , :

1 , Նոր ուղի, , 1932 , նո. 2:

2 , Նոր ուղի, , 1930 , նո. 6-7:

3 Ս. Աղաբաբյան, Ե. Զարենգ, հ. 2, էջ 115:

ժևը զոականութիւնս մեջ ոչ այլ ինչ է նշանակում, եթն ոչ՝ բովանդակութիւնս այնպիսի դոստոյութեան, երբ հեղինակի լեզուն, ոմը, չկարողանա մտղկանց և վարքերի ընդհանուր կոտորիտը աղակատ է տվյալ աղային միջավայրին, բնորոշում է տվյալ աղային միջավայրի բոլոր այն հատկանշական կողմերը, որոնք ընտրող են միմեայն-այն-ացայնեմ-միջավայրե-համար և լեզու:

ժև տարբերութեան են բովանդակութեամբ նման բոլոր այլ միջավայրերից, 1:

Երբեք-գլուխ-... Գոականութեան նման հերոսը-ընդունում-... այս գլխի առանցքն են կազմում բանաստեղծի գեղագիտական իդեալի փոփոխութիւնները, զոականութեան հետոսի իր պատկերացման զարգացումը ներկայացված է հիմնականում, , Գիրք մանապարհի, , ժողովածուի ստեղծագործութիւնների հիման վրա, անհրաժեշտ անցումներ կատարելով նախորդ շրջանների ստեղծագործութիւններին:

Առաջին-երկու-... Գիրք-մանապարհ-... Գոականութեան նման հերոսը-... մանապարհի, , Գիրք մանապարհի, , ժողովածուի ստեղծման ու հրապարակման հանգամանքները, դրանց մակտարակաւ հետևանքները եղիշ Զարենցի կյանքում: Անդրադարձ է կատարված ընդհանրութեան գնահատականին, որը դարձյալ հիմնականում սուբյեկտիվ էր ու անարդար: Այնուհետև մանրամասն ներկայացված են րանաստեղծի գեղագիտական իդեալի որակական փոփոխութիւնները, իդեալների ու ձգտումների ձխողման հետևանքով՝ գնահատման նոր չափանիշների ստեղծումը: Սակայն այս ամենը հստակ չէր դրսևորվում: Սխալները շարունակվում էին: Զբնարկվով սխալների պատճառները ու պատճառների բնույթը, ստիպված ենք ընդունել, որ եղիշ Զարենցը դեռ չէր բոլորեղացել իր դիրքորոշումը: Մասնավորապես, , Գիրք մանապարհի, , ժողովածուի, , Պոեմներ, , շարքում ցցուն են դրսևորվում նրա տատանումները, որ արտահայտվում են մերթ պատմութեան աղբատացմամբ և չափազանց մոդեռնացմամբ, երբ աղային՝ ազատագրական պայքարի խնդիրները հանգեցվում են սոցիալական հակադրութեան / , Սասունցի Դավիթ, , պոեմ / , մերթ ընդհանրապես պատմութեան ժխտմամբ, , անանցյալ անցյալի, , թեզի հիմնավորմամբ / , Պատմութեան քառուղիներում, , պոեմ / , մերթ ընդհանրապես՝ նույն պատմութեան լուսավոր անունների ու փառահեղ էջերի դրվատմամբ / , Դեպի լյառը մասիս, , պոեմ / : Պարզեւն համար այդ հակասութեան արմատները՝ հիշենք ինչ պայմաններում էր եղիշ Զարենցը ստեղծագործում: Նացիոնալիստներ, հակահեղափոխականներ, շովինիստներ էին հռչակված Բաժնի, Ռաֆայել Պատկանյանը, Սմբատ Շահազիզը, , աղային թեմաներով երեւէ որեւէ բան գրած գրողները, 1933 թվականի, , Հայպետհրատի արտադրանքի իդեոլոգիական անկայունութեան մասին, , ՀԿ/ԲԿ Կենտկոմի

1 Ե. Զարենց, Երկերի ժողովածու, հ. 6, էջ 220-221:

Ջարտուղարութեան նոյնքերի 14 -ի որոշմամբ նրանք օրենքից դուրս էին հայտարարված: Մերեմ ինչ կարող էր անել, ինչպես պիտի գոն եղիշ Զարենցը հայ ժողովրդի պատմութեան մասին, ինչպես ներկայացնէր: Արդեն այն, որ նա գրում էր նյութ ընտրելով աղային թեմատիկան՝ որոշակի ընդգրգողական խիղճութեամբ չէր: Զարենցի պատմում հերոսները ներկայացվում են ընդհանուր գծերով, որոշակիորեն չանվանվելով, պեն-լին՝ համայն այդ ընդհանուր նկարագիրը, գործունեութեան ու անձի բնութագրումն արտաբնական աղավաղելով, Ֆիզիկապես այլանդակելով իր հերոսներին, տեղ - տեղ բավականին գոեհերոսներ, և այդ կերպ արտահայտելով իր կարծես ժխտող, մերժող վերաբերմունքը, Զարենցը, սակայն, այլասացութեամբ, զաղտնագրված արտահայտում է իր համակրանքը: Այն թեպ, որ բանաստեղծը ժողովածուում դիմել է զաղտնագրման, հաստատում է և, , Պատգամ, , բանաստեղծութեանը: Միայն այդպես նա կարող էր տեղ հասցենել ասելիքը: Պատահական չէ, որ զաղտնագրի բանալին հենդ ինքն է տվել: Ինչպես կարող էր Զարենցը փրկութեան ուղի հաճախել ժողովրդի հավաքական ուժը, եթե պատկերում էր ցածուցիկ, անխաբան մի ժողովուրդ, պնդում, թե այդպիսին է եղել նա, ստացվում է ակնհայտ հակասութեան, տրամաբանութեան ու պատմութեանը հակադիր: Ընդհանրապես, ինչու էր եղիշ Զարենցը խոսում փրկութեան մասին, ուրեմն տեսնում էր ռեալ վտանգ, փնտրում էր: Մերեմ, իրոք գրում էր երկերում մի երկ, նկարագրական - պատկերավորման միջոցներով իր բացասական վերաբերմունքի տպավորութեանը ստեղծելով և այդ, , ծխածնկութիւն, , պաշտպանութեամբ հիմնական ասելիքը ներկայացնելով:

Երկրորդ-երկու-... Ամբաստի-... Կյանքի-... ներդաշնակութեան խնդիր-... , , բացահայտվում են, , Գիրք մանապարհի, , ժողովածուում դրսևորված մտահոգութեան ու ցավը կյանքի ու արվեստի խաթարված ներդաշնակութեան համար: Ավարտված էր երկարատև աշխատանքը, ասպարեզ էր բռնվել մի գիրք, ուր ժամանակային երեք կտրվածքներով քննվում էին մարդու ու նրա գոյութեան խնդիրները: Ժողովածուն զրականութեան էր բերում հերոսի նոր իմաստավորում և ժամանակի նոր գնահատում: Իր լավագույն ստեղծագործութիւններով այն զարգացնում էր նախորդ շրջանների հիմնաթեմաներն ու դրոյթները, պատասխան տալով ինչ և ինչպիսի՝ գրականութեան, ինչպիսի՝ լեզվով և ինչպիսի՝ հերոսով հարցերին:

Զրբեր-... Գլուխ-... Երկու-... Երկու-... , , ամփոփում է եղիշ Զարենցի գրականութեան հարցերի նկատմամբ վերաբերմունքի փոփոխութեանները պատկերը: Կյանքի վերջին շրջանի ստեղծագործութիւններով քննարկմամբ ներկայացված են բանաստեղծի գրական ու անձնական մակտարածում կատարված դեպքերը, դրանց պատճառներն ու հետևանքները:

Առաջին ենթագլուխը - 22. Ժողովրդի և սեփական ծակատագրի հաղցեր - 22:
Նդիշ և Ջարենցի ստեղծագործական դիմանկարն ամբողջանում է վերջին տա-
րիներին երկրորդ: Այս առումով, Նդիշ և Ջարենցը և յոթականության հար-
ցերը, ուսումնասիրությունը համար վերջին շրջանի ստեղծագործություն-
ների քննությունը երիցս կարևորվում է: Վերջին տասնամյակի միջով,
ստեղծագործական, մահվան խառնուրդների ընթացքում բյուրեղանում էր
բանաստեղծի այն նկարագիրը, որ կազմում է համաշխարհային գրականու-
թյան եզակի արժեքներից: Հատկանշական է, որ 1935 - 1937 թթ. տեսա-
կան - քննադատական հոդվածներ չեն գրվել, այսպիսով բանաստեղծական
խոսքը ստացել է և քննադատական - տեսական նշանակություն, ուստի այդ
շրջանի ստեղծագործությունների քննությունը գրականության հարցերի
համակարգում անհրաժեշտ և օրինաչափ է:

Կյանքի վերջին շրջանի երկերին բնորոշ են էպիկական որակները,
պոեզիան դառնում է ավելի համահավաք, նպատակասլաց, ազատվելով միջանկ-
յալ խոհերից ու հույզերից: Դա ստեղծագործական հասունացում էր: Հիմ-
նաթեման շարունակվում էր մնալ մարդն իր բոլոր հնարավոր կենսական
դրսևորումներով: Փաստորեն մ ա ղ ը ա փ ի մ ջ առաջին դի-
տարվման օրինակ է տվել Նդիշ և Ջարենցը, և այդ դիտարկումն ընդգրկում
է նախ և առաջ մարդու ծակատագրի հարցերը, կյանքի ու մահվան, աստու-
ու հավատի, սիրո ու կնոջ, ստեղծագործության ու ստեղծագործական մա-
նապարհի:

Երկրորդ ենթագլուխը - 22. Աստվածաբանություն. ազգայնեցն ու քրիստոնե-
նեցը, ,: Վերջին տարիներին ստեղծագործություններում գործող անձ է
դառնում աստվածը: Այս առումով Նդիշ և Ջարենցը դարձյալ ստեղծագործա-
կան գույզահեղ ընթացքում Վահան Տերյանի հետ: Նա ևս 1913 - 1916 թթ.
անհույս ու անվերջ հղումներ ունի աստծուն: Երկու բանաստեղծների
աստվածաբանության հիմքում հայրենիքի սպառնալից վիճակն էր, Կոստանի
սարսափը:

Աստծու և երկրի դառնում է խորհրդանշիչ, կոման դժվար պայքարում ընդ-
դեմ կյանքի բնական ընթացքի խեղաթյուրման, իրեն հակադրվող մշակութա-
յան ոտնահարման: Աստված աստիճանաբար դառնում է նաև հավատ, ձգտում,
հույս, սփոփում, հաղթանակ: Այս որակներին, սակայն, խառնվում է պար-
տության գիտակցությունը: Լրիվ մարդկայնացնելով աստծուն, նրա սոցիա-
լական վիճակը հավասարեցնելով իրենին, նախկին մարտնչող աստվածուհուն
օգնություն է հայցում, գիտակցելով, որ դիմում է իր պես անգործ մեկին,
ավելի միշտ՝ իր պարտությունը վերագրելով աստծուն: Բանաստեղծ -
արարիչ փոխհարաբերությունները երբեք չստացան կրոնական - միստիկ

և արագավորում, զերծ մնալով մոլեռանդության որևէ նշույլից: Աստվածա-
որոնման բուռն մղումներում Ջարենցն առաջնորդվում էր մարդու ու
մշակութային որոնմամբ, ապրելու կենսական էներգիա ներստեղծելու ցան-
կությամբ: Բոլորեցյան լքման իր առաջնություն միակ դատավոր նա կարող էր
ունենալ միայն աստծուն:

Երրորդ ենթագլուխը - 22. Վերջին տառերները հոգեկենդանում, ,: Վերջին
գործերին բնորոշ է նաև սիրելի մարդկանց արժեքավորումը, բանաստեղ-
ծության ուղեծիր են մտնում Վալերի Բրյուսովը, Կոմիտասը, Ալեսլ Բա-
կունցը, Վլադիմիր Մայակովսկին, Վաղարշակ Նորենցը, Գուրգեն Մահարին,
Ավետիք Իսահակյանը: Բանաստեղծական համապատկերում դարձյալ հայտնվում
է Վահան Տերյանը՝ Ջարենցի սիրո ու պաշտամունքի ասպետը: Տարիներ
շարունակ, անընդհատ Ջարենցը վերադառնում էր ղեպի Տերյանը, որ դար-
ձել էր նրա երկրորդ եսը, դառնում էր և անցյալը հաստատելիս, և ապա-
զան կանխատեսելիս, և ներկան բացատրելիս: 1935 - 1937 թթ. թերևս հայ
գրողներից ոչ ոք այնքան հոգեմոտ ու մտերիմ չէր նրան, որքան Վահան
Տերյանը: Ստեղծագործական որոնումների ու ձգտումների հարազատություն
շատ կար նաև Գրիգոր Նարեկացու հետ, սակայն Տերյանը բոլոր պարզաբնա-
րում մնում էր անկրկնազանցելի: Անվերջ որոնումների, ինքն իրենից
անբավարարվածության, կատարյալի ձգտման ու ձախողումների մանապարհը
նախ անձն էր Տերյանը: Այս առումով հատկանշական է Յուլիա Խանգալյա-
նին նվիրված, արվեստով գուցե ոչ այնքան կատարյալ, բայց մարդկայնո-
րեն սքանչելի, բուրրովին նոր ու այլ բանաստեղծ ներկայացնող երկը:
Վահան Տերյանի այս խոստովանությունը նրա ստեղծագործական նոր դի-
մանկարի վկայությունն է, հիմնական, որ չկայացավ վերահաս մահվան
պտճառով: Այն նաև նոր բանաստեղծի ծննդյան անհրաժեշտություն էր
վկայում, թերևս հենց այն բանաստեղծի, ինչպիսին եղավ Նդիշ և Ջարենցը:

Չորրորդ ենթագլուխը - 22. Տղամարդ և կին. սեռը. ծակատագրականություն
ընդ, ,: Հայ բանաստեղծներից ոչ մեկի պոեզիայում կինն այդքան հաճա-
գատ իր տարերքին, այդքան տարանուն ու ամբողջակամ չի ստեղծվել:
,, Երեք երգ տխրադալով աղջկան, , , , Ժիաճան, , , , Եմալն պոռժիլը
2եր, , , , Նորից Արմենուհի Տիգրանյանին, , , , Փողոցային պարու-
հուն, , , շարքերում, , , Ռոմանս անսեր, , , , Ասպետական, , , , Նավիկ-
կե, , , պոեմներում, , , շարքերից դուրս բանաստեղծություններում կինը ներ-
կայացված է անգուշակելի ու հակասական, առեղծվածային ու հմայիչ՝
կանացի էություն բոլոր ելևէջումներով: Ծվ ինչպիսին էլ նա լինի՝
աստվածամայր թե պոռնուհի, լուսավորված է բանաստեղծի անախ, անպարա-

1 Վ.Տերյան, Երկերի ժողովածու 4 հատորով, հ. 2, Նրևան, 1973,
էջ 145:

զիծ սիրով: Կնի՞ք կենսական և սիրո ըմբռնման կատաղյալ դոսևոտում է
նրա,, ամենաշքեղ երկը,, / ինչպես հեղի իրեր է քրոքոշել /
,,նավակներ,, սուրճ: Տղամարդու և Կնի՞ք բոլոր հիշողություն-
ները՝ շրջանադար սիրո սպասումից մինչև սիրո բուռն ասպարեզ, կսկսվեն
կոտորում, մինչև... անսեր սեր... Սիրո այս քրոքոշումը, որպես էլ
հակասական ու հեռակ, ունի կենսական ու ողբերգական բովանդակությու-
ն:,, Կատու է այն բանաստեղծությունը, որ բացատրում է,,
ճշտում էր Գյոթենը էքստեմալի հետ գոռոցներում: Իրոք էլ, կառելի է
երկար գրել,, մեկնաբանել, գուցահեռներ գտնել, բառ առ բառ քննարկել
ողջ պոեմի իր գաղափարական ու գեղարվեստական արժեքով, այնուամենայ-
նիվ, այն մնում է ուրույն ու փակ մի աշխարհ, դեպի ուր բոլոր մուտ-
քերը բաց են ու ողորդվում են լքված... Ինչպես անբացատրելի է սերը,
այնպես էլ մտածողությունը ու վերլուծությունը,, չի համարվում,,
,,նավակներ,, մարդ առարածի գոյությունը իմաստավորող սիրո հիմն-
ու աղբյուրը՝ հանձարեղ, ներդաշն, կատաղյալ...

Հինգերորդ նվաճումը... մահվան օրը կենդանի մնալը:
1937 թվականի նոյեմբերի 29-ին Եղիշե Ջառնիցի աղջնի չկա, իսկ թե
ինչ էր նախորդել այդ օրվան, ներկայացված է վերջին նվաճություն:
Ջուզեպե Մարիանի և անցկացված Ջառնիցի և ուրիշ բանաստեղծ Օսիպ Մանդել-
շտամի ստեղծագործական մակատագրերի միջև: Եղիշե Ջառնիցի մահով
վերջանում էր գրականության պատմության մի ամբողջ շրջան: Նրա առումը
ու գործը ազդեցություն էր բացում մարդիկ վտանգվելով կյանքը՝ կառուցում ու
միջնադար էին փոխանցում նրա գրքերը, իբրև հաց հոգևոր՝ անհատի պաշտա-
մունքի տարիների ոգու ստեղծված քաղցից ազատվելու: Նա այդպես էլ միաց
հոգևոր հաց՝ իր ստեղծագործությունները կատարելագործելով, հրաշակներով
մարդուն, մարդագործելով նրա էությունը ու գոյությունը: Եվ դա ամենա-
տի առաջնագույն առաքելությունն է:

Ամենիմանք մեզ ընդհանուր գծերով ներկայացված են ուսումնասիրությունը
առավել էական ու հիմնարար պոքրեկներն ու եզրահանգումները:

Գիտնականական և հրատարակչական:

- 1,, Բոսլիսի ամենի հանձար,, ,,Հայոց լեզուն և գրականությունը
դպրոցում,, , Երևան, 1989, տ. 6:
- 2,, Սուրբ իմ այս պոեմանում վեր,, ,,Հայոց լեզուն և գրակա-
նությունը դպրոցում,, , Երևան, 1990, տ. 2:
- 3 ի սկզբանե էր Բանի,, ,Նորք,, , Երևան, 1990, տ. 3:

Ն. Մանյան

Ստորագրված է տպագրության 8 . 0 9 . 9 0

Ձախ՝ 60.84¹/₁₆: Պուղ՝ Նո.2: Տպագրության եղանակը՝ ,,Օսեթ,,:

Հրատարակչական մամուլ: Տպագրական մամուլ - 2 , 6

պայմանական մամուլի: Տպագրական I 00: Գաղափար¹⁷ : Գինը՝ կոպ.:

375025, Երևան, Արշակունյաց 52

Երևանի ժողովրդական տնտեսության ինստիտուտ

Հրատարակչության և օգնականի պոլիգրաֆիայի բաժին

375025 Ереван 25 ул.Абовяна, 52

Отдел издательства и оперативной полиграфии ЕРИНХ-а

05.02.2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NLAT00552

